

TÁRCZA.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÁZÉVES JUBILEUMA.

A Magyar Nemzeti Múzeum f. évi november hó 26. és 27-ik napján ülte meg fennállásának százéves jubileumát az egész ország és az egész tudományos világ élénk érdeklődése mellett. Az ünnepély fényét különösen emelte az a körülmény, hogy a díszgyűlésen és gróf Széchényi Ferencz szobrának leleplezésénél Ő Felsége a király is képviseltette magát és pedig a M. Múzeum történetében oly nagy szerepet játszó József főherczeg nádor unokájával, *József Ágost* főherczeg Ő Fenségével.

Az alábbiakban beszámolunk az ünnepély főbb mozzanatairól s közöljük az elhangzott nevezetesebb beszédeket.

November 26-ikán reggel Szalay Imre nemzeti múzeumi igazgató, a múzeumi tisztviselők jelenlétében megkoszorúzta József nádor József-téri szobrát. D. e. 10 órakor vette kezdetét a múzeum dísztermében az ünnepélyes díszgyűlés, melyet *dr. Wlassics Gyula*, vallás- és közoktatásügyi minister a következő beszéddel nyitott meg.

Fenséges főherczeg úr!

Tisztelt ünneplő közönség!

A Magyar Nemzeti Múzeum mai százéves évfordulója nemcsak a tudományos körök, de az egész nemzet ünnepe. A hón szeretett koronás királyával érzésekben és eszményekben összeforrott magyar haza ünnepe ez.

Ezért, mielőtt tulajdonképpen megnyitó beszédemhez fognék, mindnyájunknak legkedvesebb kötelessége legmélyebb hálánkkal a trón elé járulni azért a kegyességért, hogy felséges urunk királyunk

legmagasabb személyét mai nemzeti ünnepünkön a Nemzeti Múzeum második alapítójának, a főherczeg nádornak fenkölt szellemű unokája, fenséges József Ágost főherczeg úr által méltóztatott képviseltetni.

Felséges urunk, királyunknak ezen legkegyelmesebb részvétele, ünnepünket a nemzet valódi örömnappjává tette, mely a haza minden fiára fölemelőleg és lelkesítőleg hat.

Ezen az örömnapon széles e hazában halájának és hű ragaszkodásának kifejezéseül minden magyar szív az éghez emelkedik, Isten áldását esdve felséges urunkra, királyunkra, a fenséges királyi képviselőre és az uralkodó családra.

Nincs közművelődési intézmény, mely oly mélyen gyökereznék a nemzet szívében, mint a Nemzeti Múzeum. A nemzet újjáébredésének, a magyar közművelődés új életre keltének teremtő gondolata lebeg fölötte. A történelmi emlékek kincsesháza ez, hova elzarándokolunk és a múltak emlékein, keservein és dicsőségén merengve, a jelen munkájára aczélozzuk magunkat, hogy a nemzet jövőjét biztosítsuk. Kultúra és nemzeti érzés, a jövőben való hit és fajszeretet sehonnan se intenek felénk annyi szeretettel, mint ez épület ormairól. E nemes arányú méltóságteljes csarnok — mint messze tündöklő pantheon, hirdeti, hogy a magyar közművelődés útja az, melyen haladva a polgáriasultság mai világában nemzeti létünket fenntart-hatjuk és erősíthetjük. Itt tanuljuk meg legjobban, mily erő rejlik a tudományban és mily hatalom az, ha egy nemzet a fajszeretet egész szívósságával ragaszkodik nagy nemzeti tradícióihoz és e tradíciók jogaihoz és kötelességeihez. Ezért nem a tudósok szűk körének ünnepe ez, ez a magyar nemzet széles társadalmának ünnepe.

Nemcsak a tudósok kis köre, de egy nemzet hozza el legnemesebb hálaérzetét a Széchényiek nemes sarjának, a fenkölt lelkű alapítónak, ki tervszerűen előre készítve nagy nemzeti ajándékkal veti meg alapját ez intézménynek. Egy nemzet emeli fel áldó kezét a poraiban is áldott főherczeg nádorispán felé, ki lelkének egész melegevel, mindenre kiterjedő gondossággal, a magyar tudomány iránt táplált odaadó szeretettel Széchényi Ferencz alapítványát a múzeum magas színvonalára emeli.

Az alapítás nagy jelentőségét csak az tudja igazán méltányolni, ki lelki szemei elé varázsolja az alapítás korát, annak közállapotait, közművelődési viszonyait. Csak az látja a maga nagyságában a nemzeti eszmét, és a fenkölt tudományos czélt, melyek az alapítókat lelkesítették a ki tudja, mily lehangolók voltak a XVIII-ik század végének közállapotai, tudományos és irodalmi viszonyai. A tudomány nem beszél a nemzet nyelvén. Nem lehetett hatással a nemzet zömére. — Mégis a latin nyelven írt történelmi és jogi irodalom örök érdeme marad, hogy a nemzet művelt osztályát figyelmeztette a nagy történelmi és nemzeti jogokra.

A nemzet vezető elemei ébredezni kezdettek. Érezték, hogy a

dermedtségben a nemzeti nyelv iránt táplált közönyben elalél a nemzet ereje. Az 1790—91-iki budai országgyűlésen felvillamozódik a nemzeti erő és a közjogi helyzetet tisztázó nemzeti akarat a hivatalokban elhanyagolt nemzeti nyelvet is előtérbe állítja.

Nagy jelentősége volt tartalmának csekélysége mellett is e törvénynek. Irányítást adott, reményeket keltett. Volt legalább valami szilárdabb alap, melyen a szétszórt törekvések fölépültek. Tényleg 1790 után minden téren kezd a nemzet munkája megindulni. Közgazdasági és közművelődési téren egyaránt. Örömmel jegyzi föl a történetíró, hogy Festetich György megalapítja a Georgikont, melynek a szakoktatás terén is nagy érdemei vannak, de a nemzet fölébresztésére általánosabb hatásúak az évente tartott irodalmi ünnepélyek voltak. A magyar irodalom föllendülésének igazi mozgató lelkei voltak ez ünnepök. Széchenyi Ferencz 1786-ban előkelő állásaitól megválva, a magánéletbe vonul, de régóta érlelt nemes terveinek megvalósítása volt ezentúl életcélja. Szoros összeköttetésbe lép a magyar írók kicsiny, de lelkes csoportjával. Ezek szeretetük egész melegével veszik őt körül. Ő nem töprenkedett azon, hogy mi lehet a hazai irodalmi pangás oka, hanem cselekedett. Ő nem kereste az éghajlatban, »a szellemet elbágyasztó erős táplálkozásban«, az »iskolák egyoldalúságában« az irodalmi pangás okát, mint ezt egy azon korabeli író kutatgatja, hanem nyílt bátorsággal reá mutatott arra, hogy irodalom erkölcsi és anyagi támogatás nélkül fel nem virágozhat. Az írók egész köre magasztatja nagylelkűségét. Maga Révay, Bacsfányi és még sokan benne találják pártfogójukat. Élére áll annak a mozgalomnak is, a mely a Magyar Tudós Társaságot akarta megteremteni. Mindenki tudja, hogy nem rajta múlt, hogy ez akkor még nem sikerült. Lángeszű nagy fiának juttatta az isteni gondviselés ezt a nagy szerepet.

Széchenyi Ferencz gróf éppen nem elégedett meg azzal, hogy az irodalmat pártolja. Lankadatlan buzgalommal gyűjti a magyar történelmi írott emlékeket, főleg régi országgyűlési és a Szent István koronájának területére vonatkozó irodalom termékeit.

1790 óta összeköttetésben van a nagyérdemű Kovachich Márton Györggyel. A ki a magyar jogtörténet iránt érdeklődik, tudja, hogy Kovachich Márton György Magyarország államjogi és közjogi forrásaiból rengeteg gyűjteményt hozott össze. Tetemes áldozatok árán megszerzi a gróf ezen gyűjteményt. Ez a gyűjtemény hungaricumok tekintetében elsőrangúvá emelte a gróf könyvtárát.

1790—1800-ig hazai és külföldi tudósokkal váltott levelezéseiből meggyőződhetik mindenki, hogy egyre határozottabb irányt vesz a gróf gyűjtési munkája. Csak olyan mű iránt érdeklődik, a mi hazánkkal vonatkozásban van. A magyarországi első nyomtatványt kutattatja mindenfelé, vissza nem riad semmi kellemetlenségtől, fáradságtól.

A czéltudatos, tervszerű gyűjtés egyes mozzanatai nem hagnak fenn kételyt, hogy évtizedes fáradságának eredményével a nemzetet akarja megörvendeztetni. És tényleg 1802. évi márczius havában beadványt intéz a felséghez. E beadványban kéri a felséges urat, engedje meg, hogy 15,000 darabból álló könyvtárát, harmadfelezernél több darabból álló gyűjteményét hazájának felajánlhassa. Az uralkodó még június havában megadta beleegyezését, de az ünneplés királyi oklevél 1802. november 26-án, tehát éppen ma száz éve kelt.

Érdemes különös figyelemre méltatni Széchényi Ferencz naplójának azt a részletét, melyben az alapítás tényéről megemlékszik. Ha igazat kell is adnom egy híres francia államférfiú ama szellemes megjegyzésének, hogy naplójának megírása által senki sem lett nagyobbá, hanem rendszerint kisebbé, Széchényi Ferencz naplójára ez nem áll. Fenkölt nemes lelke legszebb jellemzésére szolgál az a szerénység, melylyel az alapítás tényét egyszerűen keresetlen szavakkal följegyzé és hozzáfűzi lelke óhaját: »Adja a Mindenható, hogy utódaim a gyűjteményeket boldogulásukra használják föl és példámon felbuzdulva, e hazának jó és hasznos polgáiraivá és hű alattvalókká legyenek.«

Itt mondok el egy érdekes adatot, melyet talán a nagy közönség alig ismer.

A nemes gróf nagylelkű ajándéka nemcsak magában véve bir kiváló történeti jelentőséggel, hanem e fényes adomány ténye a legelső alkalmak egyike volt, melyek a jövő nagy hivatás érzetét a nagy Széchényi Istvánban felköltötték. Édes atyja az alig 11 éves Széchényi Istvánnak átadta a nemzetnek adományozott könyvtár páratlanul érdekes jegyzékét. A gyermek Széchényi István köszönő levelében kifejezést ad azon érzésének, hogy neki »atyja példáját kell követnie« és az »édes Haza boldogságát tőle telhetőleg előmozdítania«.

A mai közönség alig sejtí, minők voltak az akkori Buda és Pest közművelődési viszonyai. Az alapítás idején Pest a maga 27,000, és Buda alig 22,000 lakosával a kisvárosok színvonalán van. Budán és Pesten is egy-egy gimnázium volt. A nemzeti nyelvre és irodalomra kevés súlyt helyeztek, a fő: a hivatalos élet nyelve, a latin volt. Olyan elemi iskola csak egy van az akkori Pesten, melyben mindent magyarul tanítanak és ennek az iskolának volt a legkevesebb tanulója, alig ötven. Budán az első magyar nyelvű elemi iskola csak 1804-ben keletkezett és ennek is alig volt tanulója. A közművelődési intézetek és gyűjtemények képe sem felderítő. Nyilvános könyvtár egyetlen egy van — az egyetemi. A Brunzwick grófok gazdag gyűjteménye nem volt hozzáférhető, a Jankovich- és a gróf Teleky-könyvtár akkor még magántulajdonban volt. Igazi értékükről az akkori kortársak még alig tudtak valamit. A két város területén

négy nyomda működik. Pesten csak három könyvkereskedő tesz számot. Az országnak 1802-ben csak két magyar újságja van és ezek is Bécsben jelennek meg.

Minden színezés nélkül vetettem ide az akkori kulturélet e körvonalait, mert csak így tudjuk igazán felfogni Széchényi Ferencz nagy alkotását. Csak így tudjuk átérteni, minő korszakos esemény az, midőn Széchényi egy hatalmas tettel felrázza a nemzetet és megveti a nemzeti emlékek szent hajlékának alapját. Meghatározza az intézet célját, fejlesztésének irányát és a magyar nemzeti eszme uralma alá helyezi az egész intézetet. Ez az, a mi oly lelkesítőleg, bátorítólag hatott az egész magyar társadalomra. A király tetszésének nyílt kifejezést adott. Az ország első méltósága, a főherczeg-nádor a legodaadóbb gondozásba veszi Széchényi nagy alapítását. A főherczeg-nádor ötödfél évtizeden át igazi atyja, második megalakítója volt a Nemzeti Múzeumnak. Könyvtárának és természetrajzi gyűjteményének legértékesebb darabjaival gazdagítja a múzeumot. Külföldön levő magyar kincsek visszaszerzésében fárad, és ha sikerült valami értékeset megszereznie, maga személyesen hozza nem egyszer a múzeumba. Szervezetet ad a múzeumnak. Maga Pulszky Ferencz »Életem és korom« cz. művében kegyelettel emlékezvén meg a nádorról, azt mondja, hogy a Széchényi-könyvtár alapításának múzeumi jelleget maga a nádor adott.

Széchényi alapítása és a főherczeg-nádor magasztos példái felrúzzák a társadalmat és a törvényhozást. Széchényi nagy ajándéka még nem érkezett Pestre, már az ajándékozások hosszú sora indult meg. A társadalom legnagyobb készséggel áldoz. Vetekedve ajánlják fel féltékenyen őrzött családi kincseiket, ereklyéiket és midőn az országgyűlés a nemzetet közadakozásra hívja fel, rövid idő alatt félmillió forinttal megteremtí a Nemzeti Múzeum alapját.

Ezrekre megy az ajándékozók száma, és köztük ő felségének, koronás királyunknak köszönheti a könyvtár legszebb 6 Korvinkodexét. Fejezzük ezért ki itt e díszgyűlésen is legmélyebb hálánkat — és sohase felejtjük el azon nemes szavakat, melyek József főherczeg-nádor a Nemzeti Múzeum érdekében közzétett 1807-iki felhívásban mondott:

»Az ily közkincsnek birtoka jelenti a nemzetnek gazdagságát, becsületét és a tudományokhoz való szeretetét; az ily összegyűjtésekre fordított pénz legjobb és mindnyájának közöröksége.«

Arra, hogy a törvényhozás miként foglalkozott a Nemzeti Múzeum ügyeivel, nem terjeszkedem ki. Törvénytárunk megőrizte ennek emlékezetét.

Különösen felejthetetlen a múzeum történetében az 1832/6-iki országgyűlés, mely a mai Budapestnek is egyik legdíszesebb épületéhez, a múzeum e palotájának létesítéséhez adta meg a módot és megszerezte a múzeum számára a Jankovich Miklós világhírű gyűj-

teményét és ezzel a könyvtár és régiségtár gazdagságát magas fokra emelte.

Szenteljünk néhány perczet a múzeum belső történetének is. Érdekes azzal mindig foglalkozni, ma visszaautasíthatatlan kötelesség. Az intézet belső történetét lapozva, bátran elmondhatom, hogy alig található hűbb tükröt, mely világosabb körvonalokban mutatná kis képekben a múlt század magyar tudományosságának történeti átalakulását, mint 100 éves múzeumunk fejlődése. Lépésről-lépésre ki lehet mutatni, miként változott át a tudomány egyetemlegessége szakszerűséggé. Az első szervezők dicséretére kell kiemelnem, hogy a tudományos czélt nem tévesztették szem elől. Nem ritkaságok és kuriózumok egybegyűjtésén fáradoznak, de a tudományos alapra helyezkedtek.

Kezdetben a múzeum a később alapított Magyar Tudományos Akadémia szerepében is működött. A Marczibányi, a Vitéz-pályadíjakat a múzeum ítélte oda. Nagy irodalmi ünnep volt, midőn 1817. november 23-án a Marczibányi jutalom odaitétele a múzeum akkori épületében első ízben megtörtént. Pethe Ferencz Természeti históriája és Virág Benedek Magyar századok czimű történeti műve nyerte el a koszorút. Később a Magyar Tudós Társaság vette át a feladatot.

Az első igazgató Miller Jakab Ferdinánd volt. Polyhistor, ki minden szakhoz értett, de kiváló egyikben sem volt. Erős adminisztratív érzékkel bírt. Nem nyugodott, míg a könyvtárt a régiségtártól el nem választotta, mi 1814-ben meg is történt. A Múzeum gazdagodott folytonosan — különösen az alapító gróf soproni könyvtárának bekebelezése az eredeti állapotot kétszeresre emelte. Miller halála után az igazgatásban két évtizeden át provizorium volt. A két legidősebb osztályvezető, Haliczky Antal régész és az erős fajszeretettől és nemzeti érzéstől duzzadó Horváth István voltak az igazgató helyettesei. A valódi igazgató, a Nemzeti Múzeum igazi gondozója Kubinyi Ágoston igazgató első éveiben is maga a főherczeg-nádor volt.

Ki fáradt volt többet a Jankovich-gyűjtemény megszerzése érdekében, mint József nádor? Ezzel igazán a múzeum második megalapítása történt. E korszak végén a múzeum mai díszes otthonához jut. A főherczeg-nádor sokszor kifejezte bizalmas körben, vajha megérhetné azt az időt, midőn a Nemzeti Múzeum palotáját elfoglalhatja.

Az isteni gondviselés megengedte ezt a Nemzeti Múzeum nagy pártfogójának, hogy azután 1847. január 17-én elveszítse benne nemzeti intézményünk csaknem félszázados örökké felejtethetlen kormányzóját és gondozóját. A főherczeg-nádornak a múzeum érdekében tett utolsó intézkedése: Horváth István nagyértékű könyvtárának és kéziratainak megvétele volt. Ezzel az Széchényi orsz. könyvtár hungaricum jellegének kiépítése tetőpontját érte el, mert az

egyesített Széchenyi-Jankovich-Horváth-könyvtár adja meg annak igazi karakterét. Kubinyi Agoston igazgatása alatt a gyűjtemények anyaga rohamosan nő, különösen a régiségtár gazdagodott, nemcsak nagyfontosságú leletek, de a rendszeresen megkezdett ásatások révén is.

Valóságos virágkorához azonban a múzeum a zseniális Pulszky Ferencz igazgatása alatt jut el. Sokoldalú ismeretével, ragyogó szellemével, éles kritikai eszével a múzeumot valódi feladatának magaslatára emelte. A szigorú szakszerűséget tartotta elkerülhetetlennek.

A szakszerű szétosztások megtörténtek. A természetiek tára a benne képviselt szakok szerint három osztályra szakad. A régiségtárnak óriási lendületet ad. Megteremti a könyvtár hírlaposztályát. A levéltárnak új forrást nyit a családi levéltárak letéteményezésével. Új osztályt létesít a néprajzi gyűjtemények számára. A gyűjtésben, az elrendezésben, a földolgozásban a külföld vívmányait értékesíti.

A múzeum tudományos munkásságával elfoglalja a hozzá méltó helyet. Közművelődési feladatát is fényesen teljesíti. Pulszky igazgatásának nagyszabású munkássága még messze időnkig szabja meg az utat, melyet a múzeumban követnünk kell. Ezt az utat tudós tisztviselőink nemcsak a hála és kegyelet érzésével nagy mesterünk iránt, de a tudományos meggyőződés szilárdságával lankadatlan buzgalommal követik is, és minden erejükkel azon vannak, hogy a múzeum tudományos és általános közművelődési feladatát minél jesebben megvalósíthassák. És vannak, hála Isten, a múzeum tisztviselői karán kívül is jeleseink, kik tudásuk egész erejével, lelkeik melegével közvetlenül támogatják a múzeumnak törekvéseit és célját. Értem a múzeumi tanács nagyérdemű tagjait, kiknek mély köszönetet mondok. S bizonyára ők veszik legbensőbb örömmel, ha közülök kettőt, kik buzgó működésük mellett áldozatkészségükért is méltók a nemzet hálijára. Semsey Andort és Zichy Jenő grófort külön is kiemelem.

A Nemzeti Múzeum nyugodtan tekinthet vissza 100 éves fejlődésére. Megizmosodott, hatalmas, tudományos és nemzeti intézményé nőtt. Születését egy fenkölt szellemű magyar főúr nemes áldozatkészségének glóriája fonja körül. Bölcsőjénél az uralkodó család egy lánglelkű tagja terjesztette ki fölötté védő karját és vezette szerető szívvel ifjú korán át. Százéves évfordulóján koronás királyunk nagy fejedelmi erényeinek diessugara és atyai gondosságának melege fonja át. A nemzet pedig ma is úgy, mint pályafutásának minden szakában a szeretetnek, az igaz ragaszkodásnak azzal az őseréjével veszi körül, mely egy szebb jövőnek, még sokkal nagyobb arányú fejlődésnek megdönthetetlen bizonyítéka. Legyen is úgy!

Legyen a Nemzeti Múzeum minél hatalmasabb őrhelye a magyar tudományosságnak.

Legyen gazdag letéteményese a nemzet nagy történelmi emlé-

keinek, a történelmi múlt által megszentelt és a haza földjén megszerzett jogainknak.

Legyen menhely, hol a lét küzdelmeiben kifáradt, a politikai élet harczaiban szétvált magyar társadalom történeti multjának és forrásából az erőt merítse és a hol a legitim történelmi egység és társadalmi összetartás gondolatára ébredjen. Legyen a nemes idealizmus, az emelkedettség temploma, melynek kapui előtt maradjon minden, mi széthúz bennünket és melyben legyen együtt minden, mi összekapcsol.

Legyen örök hirdetője legszebb történelmi emlékeinknek és ezeknél is mélyebben vesse a jövő nemzedékek elméjébe és szívébe azt a nagy igazságot, hogy a nemzet akkor éli legboldogabb és legdicsőbb korát, ha a koronás királyunkkal és az uralkodó családdal érzelmekben, törekvésekben és ideálokban összeforvra intézheti sorsát.

Ezért nem tudom méltóbban megnyitni a Nemzeti Múzeum százéves fennállásának emlékére rendelt e díszgyűlést, mintha a magyar szív hű ragaszkodásával, lelkünk odaadásával kérjük a királyok királyát — áldja meg a mi hőnszeretett királyunkat és az uralkodó családot.

Ezután gr. *Széchenyi Gyula* Ő Felsege személye körüli minister a család nevében a következő beszédet mondta:

»Fogadja Nagyméltóságod — úgymond — egész családom nevében legmélyebb köszönetünket azon felejtethetlen emlékért, melyet mai lendületes beszédjével nekünk, Széchenyieknek nyújtott. Ám mit ért volna a magvető reményteljes munkája, ha nem ad az Isten gondos kertészt, ki a zsenge vetést hűen ápolja és nagyra neveli. E gondos kertész munkáját a magyar kormány és törvényhozás végezte, midőn Széchenyi Ferencz alapítványát megőrizve és folyton gyarapítva, európai színvonalra emelte s ezzel az egész országot örök hálára kötelezte. A Múzeum a nemzetnek kincstára, történelmének örök életű naplója, s nemes öntudat tölti el szívünket, hogy Nemzeti Múzeumunk egy hazafias tett eredménye. A tetterős hazafiság szelleme dicsérje a jelen és jövő nemzedéket minden útjain és szilárdítsa meg a király és a haza iránti hűségben és szeretetben.«

Gróf *Széchenyi Emil* Sopron megyei főispán, szintén a család nevében, a Nemz. Múzeum igazgatóságának mondott köszönetet.

A küldöttségek szónokai között az első volt dr. *Suesz Eduárd*, a bécsi császári tudományos akadémia elnöke, a ki a következő szavakkal üdvözölte a múzeumot:

»Ich bin von der Wiener kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bevollmächtigt und beauftragt worden, um die Glückwünsche dieses Instituts an dieser Stätte ernster wissenschaftlicher Forschung in der Umgebung dieser werthvollen Sammlungen und grosser

Erinnerungen zum Ausdruck zu bringen. Jene Edlen, welche zu schweren Zeiten, in schwieriger Lage im Stande waren, den Grundstein zu dieser grossartigen Institution zu legen, haben ein mächtiges Werk vollbracht und der ungarischen Nation ist Glück zu wünschen, für diesen werthvollen Besitz. In einem Augenblicke, wo die Menschheit eine so hohe Phase der Entwicklung einnimmt wie niemals zuvor, fordert die Kultur in den entlegensten Winkeln der Erde drei Dinge: Bildung, Freiheit und Wohlstand. Mögen in diesem von der Natur so reich gesegneten Lande diese drei Elemente immer eine friedliche Heimstätte finden, möge das Museum gedeihen und berufen sein, Erinnerungen an noch viele glückliche Jahre der Nation in sich aufzunehmen.«

Üdvözlő beszédekert mondtak még *Berzeviczy Albert*, a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa, *Radisics Jenő*, az orsz. iparművészeti múzeum, *Vécsey Tamás*, a budapesti, *Schilling Rudolf*, a kolozsvári tudomány-egyetem, *Kammerer Ernő*, az országos képtár, és *Havass Rezső*, a magyar földrajzi társaság nevében. Mindezen üdvözlőletekért Szalay Imre nemz. múzeumi igazgató mondott köszönetet magyar és francia nyelven.

Most dr. *Féjérpataky László*, a Nemz. Múzeum Széchényi orsz. könyvtárának igazgatója, bemutatta a száz éves ünnep emlékére készült díszmunkát és éremlapot a következő beszéd kíséretében:

Fenséges főherczeg úr!

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Száz esztendő Nemzeti Múzeumunk mai örömnempe nem volna teljes, ha annak maradandó irodalmi és művészi emléket nem állítanánk. Kötelességet teljesítünk ezzel a nagynevű alapító, a fennkölt lelkű magas pártfogó, a törvényhozás és a társadalom minden rétege iránt; mert mindezeknek odaadó támogatása nélkül a hazai tudományosság ápolására, a nemzeti múlt és művészet emlékeinek s természetvilágunk nyilvánulásainak összegyűjtésére és megőrzésére hivatott intézetünk nem állana fejlődésének mai fokán.

Jóltevőink iránt érzett kegyeletünk és a társadalom által reánk rótt kötelelesség parancsoló szavát követjük, midőn Múzeumunknak ez emlékeztető ünnepén beszámolunk a multtól és képet adunk a jelenről. Hogy ezt megtehettük, hála és köszönet érte közoktatásunk és közművelődési intézményeink legfőbb gondozójának, kinek intentiója e tekintetben ez intézet legbensőbb óhajtásával találkozott, és a ki e beszámoló létrejöttéhez megadta a módot, az eszközt.

A beszámoló elkészült. A történetíró pártatlanságával mondja el száz esztendő küzdelmeit, jó és balsorsát; szövegével és képes ábrázolataival pedig bemutatja a jelent.

Lapjait forgatva, arról győződünk meg, hogy e könyv nemcsak

egy tudományos és nemzeti intézet, hanem a magyar tudományosság százéves fejlődése történetének egy fejezete. Lelkesedés, nemzeti ideál után való törekvés teremti meg a hazafias fellendülés korában. Kezdetben szűk korlátok között mozog; s hogy a figyelem reá irányuljon, buzdításra, lelkesítésre, bőkezű Meczenásokra van szükség. Eleintén még nem látja világosan célját; nincs tisztában nemzeti tudományos és közművelődési nagy hivatásával. Lassanként megszilárdul az intézmény, szellemi szükségletté válik; érvényre jutnak benne a tudományos kritikának és szigorú szakszerűségnek követelményei. Megalakul a mai szervezet, mely hét nagy gyűjteménytárat, mindmegannyi tudományos és közművelődési nagy központot egyesít a Nemzeti Múzeum neve alatt.

Közülök kettő: az alapvető Széchényi orsz. könyvtár s az érem- és régiségtár nemzeti emlékek gyűjtésére hivatott. Az elsőnek célja minden írott és nyomtatott szellemi terméket, a mi bármi tekintetben hazánkra és nemzetünkre vonatkozó, felkutatni, megszerezni, megőrizni. Végtelen becses és pótolhatatlan az a hosszú sorozat, melyet a magyar nyelven írott első összefüggő szövegtől, a XIII. század elejéről való Halotti Beszéd-től s a legelső magyar nyomtatványtól kezdve a legújabb irodalom termékéig bir; nemzeti történetünk írott emlékeinek az országos levéltár után leggazdagabb tárháza. Főspeczialitása, minőt hasonló nemzeti intézmények a külföldön sem mutathatnak föl: a ritka teljességű hírlapkönyvtár és az örök letéteményként elhelyezett családi levéltárak hosszú sora, a magyar történelmi kutatás mindmegannyi bő forrásai.

A régiségtár is első sorban a hazai földön talált vagy használatban volt emlékeket gyűjti. Éremgyűjteményének gazdagságban párja nincs. Rendszeres ásatásokat folytat, és arra törekszik, hogy a régi magyar művelődés emlékeit mennél teljesebb sorozatban és minél tanulságosabb módon mutassa be.

Kiválóan nemzeti irányt követ a Múzeum képtára is, mely a magyar képzőművészet alkotásainak egybegyűjtésére hivatott, a nemzetközi művészi újabb törekvések jellemző termékeinek bemutatásával egyetemben, mindaddig míg ez osztály anyaga nemsokára elkészülő új otthonában el nem foglalja méltó helyét.

A természetiek világának három gyűjteménytára és a néprajzi osztály egyetemlegességöknél fogva általánosabb tudományos célok-nak hódolnak. A magyar természet országát és a magyar ethnikát iparkodnak ugyan első sorban bemutatni, de ehhez elválaszthatatlanul hozzátartozik keret gyanánt a természetnek egész földünkön elterjedt birodalma és az általános néprajz. Hála e gyűjteménytárak nagylelkű gazdagítóinak és a nagy eredménnyel, még távoli világ-részekben is folytatott tervszerű gyűjtéseknek, e gyűjteménytárak számottevők az európai tudományosság versenyében.

Száz esztendő's fejlődésnek ez az eredménye; ezt mondja el

»A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene«, melynek megírásában a Múzeum tisztviselőinek hosszú sora működött közre, hogy legjobb tudásuk és tehetségök szerint adjanak számot a rájuk bízott fontos közművelődési érdekekről és nemzeti kincsekről. Hornyánszky Viktor cs. és kir. udv. könyvnyomdája és Weinwurm Antal chemigraphiai intézete pedig elkövtettek mindent, hogy a könyv kiállítása és képei a mai ünnep fényéhez méltók legyenek.

Bármelyik osztály multjáról keressünk is felvilágosítást e könyvben, az alapítónak és a fennkölt lelkű magas pártfogónak, a főherczeg nádorispánnak fényes neve ott tündöklök minden osztály történetében. Hazánk és múzeumunk e két jóltevőjének halhatatlan érdemeit, irodalmi emléken kívül, a mai örömnép alkalmából készült művészi alkotás is megörökíti, egyesítve őket egy éremlapon, miként egykor nagy nemzeti, tudományos és közművelődési cél elérésére egyesültek. A Beck Ö. Fülöp művészi vésője és a körmőczbányai m. kir. pénzverő hivatal sajtója alól kikerült emlékéremlapon ott látjuk a felejthetetlen nádorispán és az alapító nemes vonásait; rajta van a Múzeum mai palotája, melyről az alapító a messze távolban csak álmokat szőtt, és melynek elkészültét a Múzeum igazi atyja, gondozója, jóltevője csak éppen hogy megérte.

Legyen a könyv és az éremlap tanubizonysága a mai lélekemelő ünnep fényének, és hirdesse e két emlék örök időkre a Magyar Nemzeti Múzeum soha meg nem szünő hálás kegyeletét alapítója és legnagyobb jóltevője iránt!

Ezután *Szalay Imre* adta elő »József nádor és gróf Széchényi Ferencz« című következő tanulmányát:

1802. évi november hó 25-én állította ki gr. Széchényi Ferencz alapító-levelét, melylyel magyar érdekű könyvtárát hazájának örök tulajdonul ajándékozta s a melyben ezen alapítványát a nádor főgondozása alá helyezi. Ez az alapító-level már másnap, nov. 26-án, legfelsőbb megerősítést nyert.

Ezen időtől kezdve múzeumunk ügyei állandó kapcsot képeztek a nádor és gr. Széchényi között, kik mint a Dioskurok a tengeren hanyattatott sajkának, a Nemzeti Múzeum viszontagságos éveiben ezen intézetnek valódi védnökeivé váltak.

Mindjárt a mai központi papnevelő-intézet épületében célba vett első elhelyezés közben a munka rövid időre megakadt, az állami épületek igazgatósága szüntette be azt, mert elmulasztották tőle szabályszerűen az előzetes engedélyt kikérni; persze a helytartó-tanács, a melynek a nádor volt az elnöke, hamarosan elhárította az első — apró akadályt.

Sokkal komolyabb veszély fenyegette gyűjteményeinket 1805-ben, a midőn Napoleon hadai az ország határain betörték. A nádor, a ki pedig a nemzeti insurrectio főhadvezére is volt, gondoskodott ekkor

a szükséges költségekről és katonai fedezetről, hogy legértékesebb tárgyaink Temesvárra szállíttassanak biztonság okáért. Alig, hogy innét 1806-ban végnélküli fáradalmak után visszakerültek, már meg gróf Széchényinek kellett Bankopf seminariumi rectorral kemény tusát vívnia, minthogy ez utóbbi engedélyt eszközölt ki magának arra, hogy a Széchényi országos könyvtár termeibe a papnövelde könyvtárát helyezhesse el.

Ez ellen az országos könyvtár létét veszélyeztető terv ellen, gróf Széchényi erélyesen megokolt felségfolyamodványával keres orvoslást; kifejti, hogy a magyar szívesen áldoz, azonban ilyenmő, szeretett uralkodója nevében tett intézkedések bizalmatlanná, kishitűvé teszik, kifejti, mennyire le kell, hogy ez az intézkedés hangolja ötet s mindazokat, a kik hazájuknak önzetlenül alapítványt tenni készülnek, végül reményli, hogy maga a semináriumi rector is bele fog nyugodni egy rövid időhaladékba, ha tudomást szerez róla, mennyire megütődnek a nemzet s mily idegenkedéssel fogadná a külföld annak a hírét, hogy országos könyvtára alkalmatlan helyiségbe telepített ki s ha meggondolja — így végzi a gróf — »hogy Felséged atyai szívét ama kényszerhelyzetbe hozza, hogy a püspök úr kérése és az egész nemzet óhajtása és várakozása között kelljen döntené«. A legfelsőbb döntés csakugyan gróf Széchényi javára történt s a Széchényi országos könyvtár a kért rövid időhaladékot megkapta, a míg a reá következő évben, 1807-ben második otthonába, a szomszéd ú. n. nagy seminariumba, később egyetemi központi épületbe, át nem költözött.

A papnövelde rectorának az országos könyvtár kitelepítésére irányuló eme törekvése azonban alkalmat nyújtott a nádornak arra, hogy elhatározó lépést tegyen folyton gyarapodó gyűjteményünk fejlesztésére s jobb elhelyezésére. Ki gyakorlati éleslátásával csakhamar tisztában lehetett magával arra nézve, hogy az országos könyvtár sorsa előbb biztosítva nem lesz, a míg saját jövedelmeire nem támaszkodhatik és saját épülettel nem bír; mert a mint egyrészt tarthatatlan s csakis az első kezdetnek beillő állapot volt az, hogy a saját, külön rendeltetéssel bíró tanulmányi alap fedezze a könyvtár költségeit, úgy másrészt az is tisztán állott József nádor előtt, hogy a múzeumi gyűjteményeket folytonos ide-oda költözködés veszélyeinek kitenni, ideiglenes elhelyezésükre való tekintettel, nem lehet.

Még 1806-ban tehát, egy bizottságot szőlított fel véleményadásra; ez jelentésében a Széchényi orsz. könyvtárt három osztályból álló nemzeti intézetté javasolta felosztani, a melynek elseje a könyvés régiségtárt, második a kézművesség termékeit, harmadika a természetiék tárárt foglalná magában, mert gyűjteményeink ekkor már közadakozásból szépen gyarapodtak. Ennek a tervezetnek további folyamánya volt az is, hogy a bizottság alapjából újonnan emelendő épület létesítését javasolja »hogy — a mint mondja — elkerülhetők

legyenek ama hibák, a melyek legtöbb ilyenmő épületen tapadnak, a mennyiben a győjtemény tárgyakat elhelyezésükkor rendszerint a már meglevő épülethez kell alkalmazni, s nem megfordítva az épületek alkalmazkodnak a tárgyhöz.

Ilyen új épületre ugyan fedezet híján ezúttal még nem került a sor, de legalább a nagy seminarium helyiségét, a hova győjteményeink 1807-ben a bizottsági javaslat szerint felosztva kerültek a pálos kolostorbéliekének jól négyszeresével érték fel; az 1807. évi XXIV. t.-cz. pedig, a mely gr. Széchényi Ferencznek nagylelkő adományáért, a melylyel egy Magyar Nemzeti Múzeum alapját vetette meg, az ország háláját fejezi ki, s a megajánlott hadiköltség minden forintja után egy garast rendelt a felállítandó múzeum alapjának létesítésére beszédetni.

Ez a törvény nevezi intézetünket először Nemzeti Múzeumnak. Erre alapítja a nádor ugyanezen évben »A nemzeti győjtemények elintézése feltételei Magyarország hazafiai számára« című felhívását, a mely a törvényhozási intézkedés bevezetése volt. Ebben a valóban hazafias felhívásban többek között így szól a nádor:

»Mivel az egész Nemzet' hira nem az egyes polgárok' nagy vagyonaiktól, hanem a köz kintstól, a' mely az elme' s lélek' tökéletességére és épülésére szolgál veszi eredetét, 's mértékét, mert nem tsak magunk', hanem Hazánk' hasznára is kelletik gazdagoknak lennünk, minden igazsággal is egy részét örökségünknek Hazánk magának kívánhatja, ha jó és hív Hazafiak dicséretit itthon és külföldön megérdemelni és fentartani kívánjuk.«

Ezen bevezetés után felszólítja a hazafiakat, hogy drágaságaikat, emlékeiket, vagy látásra méltó kézimunkáikat a magyar tudományoknak szentelt oltárra tegyék le, — »bár ide behozattatnának, mintsem hogy szoros magános falak között hol itt, hol amott minden haszon nélkül penészedjenek és portól mocskittassanak«.

A közvélemény lelkesedéssel fogadta a nádori felhívást, s megszületett az 1808. évi VIII. t.-cz., mely hazai nyelvünk és tudományosságunk fejlesztése s emelése céljából a M. N. Múzeum létesítését kimondja, azt a főherczeg-nádor további gondozásába ajánlja s egy múzeumi épület létesítésére közadakozást rendel.

Ezt a törvényt maga a nádor, mint a helytartó-tanács elnöke hajtotta végre, ő maga intézte a felhívásokat a főnemesi és nemesi rendhez s a köztörvényhatóságokhoz s íme a legrövidebb idő alatt 479,541 frt gyűlt össze. Képzhető-e. hogy az akkori háborús idők és nehéz viszonyok között a nádor személyes közbenjárása nélkül ennyi gyűlhetett volna össze? De nemcsak pénzben, győjtemény-tárgyakban is folytak be számos adományok, így alapítók nemeslelkő neje, született Festetich Juliánna grófnő 1808-ban ásványgyőjteményével vetette meg ásványtárunk alapját, herczeg Grassalkovich Antal kancellár pedig a Ferencziek temploma mögött elterülő telkét

ajándékozta a múzeumnak, nehogy a hely iránt, a melyen az épület mielőbb létesítendő lesz, még tovább is tanácskozni kellessék.

Ámde alig virradtak e szép napok a múzeumra, midőn 1809-ben a francia hadak ismét átlépték országunk határát s a múzeum kincseit ládába csomagolva, ismét biztonságba kellett helyezni, mely célból ezúttal Nagyváradra vitték azokat; ekkor is szünet nélkül a főherceg-nádor rendelkezik a múzeum ügyeiben, a melyekre majd a komáromi, majd a székesfehérvári főhadiszállásokból is talál időt. Ily nemes lelkiismeretességgel fogta fel a nádor feladatát, melyet az országgyűlés az 1808. évi VIII. t.-cz. erejével reáruházott, a midőn a Nemzeti Múzeum legfőbb gondozását kezeibe tette le.

A következő 1810-dik évben a gyűjteményeknek Nagyváradról Pestre visszaérkezte után gróf Széchényi Ferencz neve lép ismét előtérbe, ki ekkor adja át 20,000 frtra becsült, már korábban a Nemzeti Múzeumnak ígért s azóta folyton gyarapított éremgyűjteményét. Gróf Széchényi óhajta volt, hogy ez egy bizonyos ünnepélyességgel menjen végbe »nem magamért, — a hogy a nádorhoz irt kérvényében mondja — hanem a nemzeti intézet fénye szempontjából«; kérelme természetesen teljesítettett, s a grófi család és a múzeum képviselői előtt történt az ünnepélyes átadás, bár magát a nagylelkű adakozót ugyanekkor főispáni teendői Somogy vármegyébe szolitották; voltaképeni célja pedig ez ünnepségnek kétségkívül az volt, hogy a közügyelmet, a melyet akkorig a francia háború kötött le, ismét a Nemzeti Múzeum felé fordítsa. Ez az éremgyűjtemény egyebként az akkori szokás szerint a nemzetének felajánlott könyvtárnak csak mintegy kiegészítő részét képezte; maga a könyvtár s gróf Széchényinek rendkívül pontosan vezetett házi számadásai szerint 1812-ig a grófnak 160,000 forintjába került; ha ehhez még hozzászámítjuk a catalogusok költségeit, a melyek mind, közvetlen felügyelete alatt és saját költségén jelentek meg, hozzátéve fogalmat alkothatunk magunknak a gondos szeretetről, a melylyel nemeslelkű alapítónk gyűjteményét ápolta, s az összegekről, a melyeket csak a megalapítás éveiben is arra fordított, de a melyek élete fogytáig folytatódtak.

A fellendülés békés napjai azonban csak rövid tartamúak voltak, mert az 1811. évi devaluatio következtében a Nemzeti Múzeum 479,541 forintnyi vagyonának értéke 95,908 forintra szállott le; a múzeum vagyoni helyzetében beállott eme csapást a nádor kettőzött gondoskodással pótolta, a mely főleg a múzeum tervezetének fejlesztésére irányult; ebbe az időbe esik az őslénytani és az állattári csoportok alapítása, a múzeum látogatási s tisztviselői szolgálati szabályzatának életbeléptetése; mindenek felett pedig a nádor atyai gondoskodásának koronája, egy állandó múzeumi épület emelésének napirendre hozatala.

És tényleg a főherceg már 1813-ban megindította a tárgya-

lásokat gróf Batthyány Antallal, a mai múzeumkert megvétele ügyében, a mely tárgyalások eredményre vezetvén, az adás-vevési szerződések ugyanazon év nov. 22-én Pest város tanácsa előtt ratificáltak. A 263,150 váltóforint vételár részbeni fedezetére pedig ama 94,670 váltóforint szolgált, a mely összeg az épikezésre kevésbé alkalmas herczeg Grassalkovich-féle telek eladási árából befolyt.

Az 1819-ik év ismét gróf Széchényi Ferencz nevét állítja előtérbe, ki ezen év január 15-én kelt adományozó-levelével classicusokból és egyéb tudományos munkákból álló soproni könyvtárát a tanulmányok előmozdítására, az egybegyűjtött tárgyak meghatározására s az ifjúság kiképzésére segédkönyvtárként adja át a Széchényi orsz. könyvtárnak, azzal, hogy az ettől elkülönítve kezeltessék s a kettős vagy felesleges példányok eladási árának kamatai pedig a könyvtári személyzet illetményeinek feljavítására fordíttassék. A nádor, a mikor ez történt, nem volt az országban, de alig hogy hazatért, 1819. okt. 22-én sajátkezü levelet intéz a grófhoz, mely kétségtelen tanujele ama bizalmas viszonynak, mely intézetünk állandó gondozásában ezt a két nagy jóltevőnket egymáshoz fűzte. »Hosszabb külföldi távollétem után hazatérve — írja a főherczeg — első gondjaim közé soroztam, megtekinteni azt az intézetet, melynek alapkövét Excellentiad hazafiúi buzgalma rakta le s a mely időközben a honpolgárok segélyével oly nagyra nőtt. A Nemzeti Múzeum utolsó félévi növedékét áttekintve, első sorban Excellentiad újabb ajándéka ötlött szemembe, a melylyel ezen intézetet a hazai közmívelődés érdekében gazdagította. Nem tehetem, hogy mielőtt f. évi január 15-én kelt nagybecsű levelére a maga útján intézkedném, a közmívelődés és a nemzeti irodalom érdekében tett eme kiváló ajándékért különös megelégedésemnek s a magyar nemzet örökké tartó haláljának kifejezést ne adjak, Excellentiad ily nagy áldozatkészségeért. Ehhez csatolom még minél gyorsabb felgyógyulásához fűzött óhaj-tásomat.«

Sajnos, ez a jó kívánság nem teljesült; a gróf, ki ekkor már halálos betegsége magvát hordta magában, 1820. év május 3-án a nádorhoz intézett előterjesztését azzal kezdi, hogy miután súlyosabb és tartós betegsége következtében ereje mindinkább hanyatlik, halála előtt pedig tudni szeretné a segédkönyvtárnak a nádor minő rendeltetést adott s valjon az ezen alapítványában kikötött feltételek teljesíthetők-e? S ugyanazon év október 28-án közelgő halála előérzetében kérelmének elintézését sürgeti; már erre a nádor sem várja be többé a hivatalos ügymenet lassú lépéseit, hanem a grófhoz november 1-én intézett leiratában kijelenti, hogy a segédkönyvtár létesítésének feltételeihez a maga részéről hozzájárul, egyszersmind őszinte sajnálkozását fejezi ki ezen ügynek hosszas halogatása felett, melynek oka volt másfél évi távolléte, a teendőök összehalmozódása, a Felsőgek közbejött látogatása és részben a M. Nemzeti Múzeum

igazgatójának ezen ügy lebonyolításában való pontatlansága is. »Reményem — így írja — mindezek hosszas késedelmemet Excellentiád előtt kimentik.«

Gróf Széchényinek még volt annyi ereje, hogy a főherceg ezen intézkedéseért november 30-án meleg köszönetet mondjon s alapítólevelére a legfelsőbb jóváhagyást kikérje; december 12-én kelt a nádori leirat, a melyben a főherceg értesíti gróf Széchényi Ferenczet, hogy alapítólevele legf. jóváhagyás végett felterjesztetett, ez azonban már nem találta életben, mert nemeslelkű alapítónk másnap, azaz 1820 december 13-án bécsi lakásán elhunyt. Az intézetünk egét bevilágított két fényes csillagzat egyike örökre letűnt. A nádor mély fájdalomtól áthatott s az elhunyt fiaihoz intézett részvétírata örök tanujele annak, mily igazán átértzte a főherceg is a veszteség nagyságát, a mely intézetünket megalapítójának — hazánkat hű fiának elhunytával érte.

A Nemzeti Múzeumnak történeti alapon való továbbfejlesztését ezentúl annak legfőbb pártfogója, a nádor egyedül tartotta kezében, a ki egy perczig sem felejtkezett meg az alapító-levelben s az országgyűlés által reá ruházott tisztségről, lassankint szaporította a tisztviselők számát, azok fizetését átvette a múzeumi alapra; az inséges években, a milyenek a francia háborúk ideje, az 1811-iki állami devaluatio vagy az 1831-iki cholera-járványos évek voltak, a tisztviselőknak és szolgaszemélyzetnek drágasági pótlékokat engedélyezett, országgyűlési határozatokkal, helytartósági rendeletekkel újabb adakozásokra szólított fel hatóságokat s egyeseket, a köteles nyomdapéldányok beküldését sürgette; saját ásványgyűjteményét 1818-ban a múzeumnak ajándékozta, drágább tárgyak megvételeit lehetségessé tette, egy szóval magasztos példájával hatott; csoda-e? ha az 1827. évi XXXV. t.-cz., a melylyel az addig befolyt pénz-adományok bezikkelyeztetnek, József főherceg-nádornak ez intézet fejlesztése és felvirágoztatása körüli bokros érdemeiről nemcsak örök hálával emlékezik meg, hanem azt továbbra is ő fensége gondoskodásába ajánlja.

Neki köszönheti a múzeum elsősorban a páratlanul gazdag Jankovich-gyűjtemény megvételeit, a mely gyűjtemény képezi régiség-tárunk voltaképeni alapját. Ezt a nádor, nehogy idegen kézre kerüljön, már a törvényhozási intézkedést megelőzőleg a múzeumnak biztosította s nyomban az összes törvényhatóságokhoz felszólítást intézett, járuljanak hozzá a vételárnak az országgyűlés által leendő megszavaztatásához; ezek lelkesen felkarolták az ügyet; »nincs is kedvesebb kötelességünk — mondja pl. Csanád vármegye — mint császári királyi Főhercegség ednek ezen egyenesen a nemzet szívéből mély belátással meritett óhajta teljesítéseért legtisztább háládatos köszönetünket megtenni« s jelenti, hogy országgyűlési követeiknek azonnal utasításba adták, hogy a Jankovich-gyűjteményt,

melynek az országban mássa nincs, s melynek eldarabolása kipótolatatlan veszteséget okozna, a nemzet költségén, különösen pedig annak Nemessége által haladék nélkül a Nemzeti Múzeum részére szereztessék meg, és idegen kezekre semmi esetre se bocsájtassék. A nádornak a Jankovich-gyűjtemény megszerzésére irányult intézkedése az 1832—6 évi XXXVII. t.-cz. erejével nyert befejezést, a mely t.-cz. a gyűjteménynek 125,000 forinton történt megvásárlását szentesíti; ugyanez a törvényczikk 500,000 forintot szavazott meg a múzeumi épület létesítésére azon a telken, a melyet a nádor már korábban erre a célra megszerzett, végül pedig a nemesi felkelési alap fölős jövedelmeit ideiglenesen a Nemzeti Múzeum céljaira rendeli fordíttatni.

Most már teljes erővel vette kezébe a nádor a Nemzeti Múzeum építkezésének ügyét s az 1836. év tavaszán felszólította Pollack Mihály Pest városi polg. építészt, hogy addig is, a míg a múzeumi épület terve végleg megállapíttatik, tegyen javaslatot, mennyi épületanyagot kellene a múzeumi telken előzetesen összehordani, hogy az építkezés a jövő 1837. év tavaszán teljes erővel megindulhasson és évközben fönn ne akadjon, s tényleg az 1836. év folyamán, fél millió drb téglá és a megfelelő mennyiségű terméskő, oltott mész s egyéb anyag beszereztetvén, a nádor 1836 december 28-án Pollack Mihályt az építéssel a következő indokolással bizza meg: »Az épületekkel, a melyeket Ön Pest sz. kir. városában emelt, bebizonyította szakszerű jártasságát és teljes bizodalमत érdemelte ki; ez arra indít, hogy most, a midőn a Ludoviceum épületét már-már befejezte, a Nemzeti Múzeum építésével bizzam meg«. Az építés 1837. év tavaszán meg is indult és az év végéig az alapozás el is készült; az építkezés ügyeiben való közvetlen intézkedést mindvégig a nádor magának tartotta fenn, a nádori levéltár sajátkezüleg corrigált és kiadott számtalan actái tanuskodnak erről legjobban, a hagyomány pedig feljegyezte, hogy József nádor majdnem hetenként szokott volt személyes meggyőződést szerezni az építkezési munkálatok előhaladásáról.

Már megkezdődtek az előmunkálatok a második építési évhöz, hogy a nemzet büszkesége a múzeum fényes palotájának falai a földszintjéből kiemelkedjenek, midőn ismét keserves napok virradtak a Nemzeti Múzeumra; Horváth István, az akkori helyettes igazgató, megkapó közvetlenséggel jelenti a nádornak a sisiphusi küzdelmet, a melyet ő, 3 szolga és 21 oda vezényelt katona vívtak 1838 márczius 14-én reggel 8-tól este 6-ig az árvíz ellen, a midőn a múzeumi gyűjteményeket a múzeum telkén álló régi ház földszintjéről az emeletre hordották, s másnap még 60 menekülőnek fűtött hajlékot is kellett ugyanott adnia.

Természetesen az áradat az újonnan épülő palota alapzatát is elöntötte s bár magában a falazatban lényegesebb kárt nem okozott.

a munkákat jó darab időre megakasztotta. Kilencz évi munka után a múzeum épülete végre 1846-ban annyira elkészült, hogy a tárgyaknak oda helyezése megindulhatott. E közben Horváth István elhunyt s a nádor 1846 deczember 20-án elrendelte, hogy jeles tudósunknak eladásra kínált nagybecsű könyvtára és irodalmi hagyatéka addig is, míg az adás-vevési szerződés megkötetik, s hogy minden elkallódástól ment legyen, a Nemzeti Múzeumba szállíttassék. Felejthetetlen nádorunknak ez volt bennünket illető utolsó hivatalos intézkedése.

1847 tavasza örömnép lett volna, ekkor nyílt volna meg múzeumunk együttesen felállított gyűjteményeivel, de mintha csak a sors ez örömet megirigyelte volna tőlünk, mintha csak betűről-betűre kellett volna gróf Széchényi Ferencz e szavainak teljesedésbe menniök, melyeket a nádorhoz intézett egyik levelében írt »és a kinek másokkal együtt egyedüli óhajtása volt, az épület befejezésére fenségedet megnyerni« legnagyobb jótevőnket, József nádort 1847 jan. 13-án elragadta a kérelhetetlen halál! A gondviselés megengedte érnie, hogy a Széchényi országos könyvtárból nagy nemzeti intézetté fejlesztett múzeumi gyűjtemények létét biztosítsa, de már azok továbbfejlesztésében áldásos kezét nélkülözzük. Így tűnt le a második Dioscur fényes csillaga is múzeumunk egéről; így vált az öröm éve reánk s az egész magyar hazára gyászos emléküvé!

A Nemzeti Múzeum további fejlődésének leírása nem tartozik ugyan már a jelen sorok szűk keretébe; erőteljes vonásokban jellemezve is volt az már a miniszter úr ó nagyméltósága értekezésében, de a midőn két legnagyobb jótevőnknek múzeumunk létesítése körül együttműködését törekedtem örök hálánk jeléül a mai ünnepélyes alkalommal röviden jelezni, lehetetlen meg nem emlékezni azokról, kik múzeumunk gyarapodását bőkezűen előmozdítani kegyesek voltak; ezek között első sorban ó cs. és ap. kir. felségéről, ki 1857-ben a várépítési alapból 50,000 frtot engedélyezni, 1862-ben pedig atyai gondoskodással méltóztatott legkegyelmesebben javaslatot bekíválni az iránt, mi módon lehessen a Nemzeti Múzeum ügyeit ez intézet rendeltetésének s díszének megfelelően rendezni, a mely legmagasabb leírás folytán a múzeumunk javadalma az eddiginek egyszerre több mint kétszeresére emelkedett; és a kinek hatot köszöniünk a Nemzeti Múzeum legféltetebb kincse a tiz Korvin-kódex közül; említsük hálával Rajner főherczeg úr ó fenségét, az őslénytár megalapítóját s József főherczeg ó fenségét, ki római régiségekkel volt kegyes gyűjteményünket gyarapítani; de említsük különösen a magas m. kir. kormánynak az alkotmány visszaállítása óta intézetünk felvirágoztatására célzó hathatós intézkedésért, nevezetesen jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszterünket, dr. Wlassics Gyula úr ó excellentiáját, neki köszönjük a múzeumi tisztviselők illetményeinek oly rég várt s éppen 100 éves jubileumunk alkalmából keresztülvitt rendezését;

nagyobb jöltevőink közül, a nélkül, hogy a névsor a teljességre igényt tarthatna, még gróf Széchényi Lajost, alapítónk fiát, Pyrker érseket, a pozsonyi káptalant, Bécs városát, Illésházy Istvánt, a Marczibányi családot, báró Révay Ferenczet, Haynald Lajos bibornokot, gróf Apponyi Sándort, gróf Zichy Jenőt, szentiványi dr Mészáros Károlyt, Delhaes Istvánt, gróf Festetics Rudolfot, a családi levéltárak letéteményezőit és a kit első sorban kellett volna megneveznem, ásványtárunk állandó, kifogyhatatlanul bőkezű mecenását, Semsey Andort nevezem meg; ezeknek, de nem kevésbé mindama lelkes hazafiak ezreinek, kik adományaikat a »hazai tudománynak szentelt« ezen oltárra rakták le, egyenkint s együttesen meleg hála.

Nekik köszönjük a Nemzeti Múzeumnak felvirágozását s egy félszázad előtt nem is gyanított gyarapodását; az a köztudat, hogy múzeumunk a magyar nemzet kincsháza, növelte gyűjteményeinket oly nagyokká, hogy ma már ebben a palotában el sem férnek.

Egy új, a jelenlegihez lehetőleg hasonló terjedelmű palotának emelése vált immár elodázhatatlanná, de ennek életfeltétele, hogy az fővárosi tudományos életünk forgalmi központjában emelkedjék.

Ha elődjünk a XIX. század első felében uralkodott nehéz viszonyok között oly sok és súlyos akadály daczára meg tudták teremteni a Nemzeti Múzeumot s gyűjteményei embriójának ezt az épületet emelhetjük, akkor ma már óriási gyűjteményeink érdekében remélhetjük, a második század sem fog elmaradni az első mögött, csak mindenkor tartzuk szemünk előtt két legnagyobb jöltevőnk, József nádor és gróf Széchényi Ferencz magasztos példáját.

A díszülés utolsó pontja gyanánt dr *Horváth Géza* állattári osztályigazgató megkoszorúzta József nádornak a múzeumi díszteremben levő mellszobrát a következő beszéd kíséretében:

Fenséges főherczeg úr!

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

A jelen alkalommal, midőn a Magyar Nemzeti Múzeum megalapításának századik évfordulóját ünnepeljük, a M. Nemz. Múzeum tisztikara őszinte kegyelettől áthatva járul Magyarország halhatatlan emlékü nádorának, József kir. herczegnek itt álló mellszobra elé, hogy e nagy férfiú emléke iránt örök háláját és legmélyebb hódolatát kifejezze.

József nádor áldásos működése Magyarország mult századbeli történetének lapjain van feljegyezve; hazafias érdemeit országgyűlési határozatok és törvényczikkek örökítik meg. De a holt betűknél ékebben hirdetik az ő hervadhatatlan érdemeit azok az alkotások, melyek hazánkban az ő kezdése vagy az ő pártfogása mellett létesültek.

A legnevezetesebb ilyen alkotások egyike bizonyára a Magyar Nemzeti Múzeum. Azt a csemetét, melyet gróf Széchényi Ferencz elültetett és nemzetének ajándékozott, József nádor vette gondjai

alá. Az ő szeretetteljes gondozásának, az ő meleg érdeklődésének és az ő lelkes buzdításának köszönhető, hogy ez a fiatal csemete a kezdet nehézségei s a mostoha viszonyok daczára mindinkább erősödött, gyarapodott és végre oly terebélyes fává lett, mely a magyar kultúra mezején immár méltán az első helyek egyikét foglalja el.

József nádor közel egy félszázadon át valóságos atyai szeretettel őrködött intézetünk felett s annak élte fogytáig nemcsak buzgó pártfogója, hanem egyszersmind legnagyobb jótévője volt.

Midőn a M. Nemz. Múzeum tisztikarának koszorúját az ő dicső emlékének ezennel felajánlom, teszem ezt azzal az imaszerű óhajtással, hogy Magyarország halhatatlan emlékű nádorának és a Magyar Nemzeti Múzeum legnagyobb jótévőjének, József kir. herczegnek áldott legyen emlékezete!

Ekkor az ünneplő közönség a budai dalárda által előadott Szózat elhangzása után a múzeumkertbe vonult, a hol *Szalay Imre* igazgató rövid beszédben elmondva gr. Széchényi Ferencz leleplezendő szobrának történetét, engedélyt kért a király képviselőjétől a leleplezésre. Erre *József Agost* főherczeg Ő Fensége a következő beszédet mondta:

Szerencsésnek érzem magamat, hogy ő cs. és apostoli királyi felsége engem méltóztatott megbizni, hogy legmagasabb személyét e mai ünnepélyen képviseljem.

Megilletődéssel gondolok e helyen Széchényi Ferencz grófra, ki nagylelkű adományával megvetette alapját a Magyar Nemzeti Múzeumnak, valamint boldog emlékű nagyatyámra, József nádorra, ki oly jelentékeny szerepet játszott a múzeum fejlesztésében és felvirágoztatásában.

Hirdesse e szobor a késő nemzedékek előtt is az alapító gróf nagyságát és a nemzet háláját, s tisztelettel és lelkesedéssel tekintsen reá mindig minden magyar.

Ezennel elrendelem a szobor leleplezését.

A beszéd után lehullott a lepel a szoborról, mely Istók János fiatal szobrász sikerült műve.

Az első koszorút *Kollányi Ferencz* jaáki apát s a Magyar Nemz. Múzeum Széchényi országos könyvtárának a Széchényi-grófi-család ajánlatára kinevezett igazgató-őre tette a szobor talapzatára, a Nemz. Múzeum tisztviselői kara nevében a következő szavak kíséretében:

A Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői, mint azon intézet tagjai, a melynek alapját gróf Széchényi Ferencz páratlan, nagylelkű ajándéka teremtette meg, mint serény munkásai a nemzeti művelő-

désnek, a melynek előmozdítására Széchényi az ő gyűjteményeit szentelni kívánta, s mint buzgó ápolói a hazafias szellemnek, mely Széchényi áldozatkészségét oly nagyra növelte, legbensőbb hálájuk jeléül e koszorút tesszik le a nagynevű alapító emlékszobrának talapzatára.

Az ünnepi díszebéden, mely november 26-ikán d. u. 3 órakor a Hungária-szállóban volt, *Fejérpataky László* könyvtári osztály-igazgató a Széchényi-családra a következő pohárköszöntőt mondta:

Van egy nemzetsége hazánknak, mely a hazafiúi érdemek lán-goló betűivel írta nevét nemzeti multunk évlapjaira. A mi szűkebb, de szintén hön szeretett otthonunknak, a Nemzeti Múzeumnak büszkesége, hogy százéves történetében folytonos a kapcsolat e fényes nevű nemzetség és a múzeum között.

Létezését e nagyszerű nemzetség egy fenkölt gondolkozású és hazafias érzésektől áthatott sarjának, a most élő főúri nemzedék közös őseinek köszönheti, a ki a magyar nemzet virágozó múzeumát kétszer, 1802. és 1819-ben alapította meg. A magasztos példától áthatott fiú az atya nyomdokaiba lép és tekintélyes anyagi eszközöket rendel a nagy nemzeti és tudományos cél megvalósítására.

Az 1807. évi törvényhozás mindörökre egybeköti a nemzetség nevét a múzeum első, alapvető osztályával, mely büszke arra, hogy drága ereklyeként őrizheti a nemzetség dicsőült sarja, a Legnagyobb Magyar iratainak, leveleinek százait és hogy a nemzetség az ő gondozására bizta legféltettebb kincsét, a történetírás elsorangú kútforrását, családi levéltárát.

A fényes nemzetség, mely ott volt múzeumunk születésénél, az intézet fennállásának századik évét most itt ünnepli velünk, örömnünknek osztályosa, velünk együtt érez. Fűzze a mai lélekemelő ünnep még szorosabbra a százesztendőös kapcsolatot intézetünk és a nemzetség tagjai között!

Mint a Széchényi orsz. könyvtár igazgatója, benső örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy poharamat a Nemz. Múzeum nevében a gróf Széchényi-család virágzására, boldogságára emeljem.

Az ünnep második napja, november 27. a múzeumi könyvtár történeti és irodalomtörténeti kiállításának megnyitásával vette kezdetét d. e. 10 órakor. Ez a kiállítás 456 jellemző darabot foglal magában a könyvtár érdekesebb és becsesebb okleveleiből, kódexeiből, nyomtatványjaiból és újabkori kézírataiból. Tanulmányozását egy 139 oldalra terjedő nyomtatott katalógus könnyíti meg. A délelőtt folyamán nyitották meg az érem- és régiségtárban az újonnan rendezett fegyvergyűjteményt és a Delhaes-féle hagyatékból származó gyűjteményt, továbbá a néprajzi osztályban a Biró Lajos új-guineai gyűjtéséből eredő gyűjteményt.

Déli egy óraker a külföldi és vidéki vendégek a múzeumi tisztviselők társaságában Aquincumba rándultak ki az ásatások eredményeinek s az ottani múzeumnak megtekintésére.

Megemlítjük még, hogy a jubileum alkalmából november 26-ikán a Nemzeti Színházban, november 27-ikén a M. kir. Operaházban díszelőadások voltak. Amott Berczik Árpád irodalomtörténeti vígjátéka: Himfy dalai, itt pedig Erkel Ferencz Bánk-bánja kerültek színre.

Végezetül, teljes hűség kedvéért, meg kell említenünk e helyen is Szalay Imre nemz. múzeumi igazgatónak az ünnep előestéjén, november 25-ikén a Nemz. Múzeumban adott estélyét.

A jubileumi ünnepélyre a következő testületek és intézetek jelentették be írásban képviseltetésüket: Bécs: Kaiserliche Academie der Wissenschaften (Dr. *Eduard Suesz*, Dr. *Theodor Gomperz*, Dr. *Joseph Karabacek*, Dr. *Fr. Steindachner*), Antropologische Gesellschaft (Br. *Audrian-Werburg*), Botanischer Garten und Museum der Universität (Dr. *Rich. Ritter Wettstein von Westerheim*), Békés-Csa b a i Múzeum-egyesület (*Varságh Béla*, *Krammer Nándor* dr.), Budapest: Magyar Tud. Akadémia (br. *Eötvös Loránd*, *Thán Károly*, *Pauler Gyula*, *Heinrich Gusztáv*), a Kisfaludy-Társaság (*Beöthy Zsolt*, *Vargha Gyula*), az Orsz. Természettud. Társulat (dr. *Entz Géza*, dr. *Staub Móricz*), a Tud. Egyetem Könyvtára (dr. *Ferenczi Zoltán*, *Kudora Károly*, dr. *Décsi Lajos*), az Orsz. Magyar Képzőművészeti Társulat (*Berzeviczy Albert*), az Országos Régészeti és Embertani Társulat (dr. *Forster Gyula*, dr. *Szendrei János*), a Műemlékek Orsz. Bizottsága (gróf *Zichy Jenő*, dr. *Forster Gyula*, dr. *Czobor Béla*), a Magyar Földrajzi Társaság (dr. *Erödi Béla*, dr. *Havass Rezső*, dr. *Lóczy Lajos*, dr. *Demkó Kálmán*, *György Aladár* és dr. *Schafarzik Ferencz*), Déva: a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat (dr. *Pauler Gyula*), Felka: Tátra Múzeum-egylet (dr. *Nosz Gyula*), Ipolyság: a Honti Múzeum (Pongrácz *Elemér*), Kolozsvár: a Ferencz-József Tud. Egyetem (dr. *Schilling Lajos*, dr. *Széchy Károly*, dr. *Moldován Gergely*, dr. *Posta Béla*, dr. *Richter Aladár*, dr. *Erdélyi Pál*, dr. *Fabinyi Rudolf*), az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (*Bartha Miklós*, *Sándor József*), az Erdélyi Múzeum-egylet (dr. *Schilling Lajos*, dr. *Erdélyi Pál*, dr. *Posta Béla*), az Erdélyi Kárpát-egyesület (br. *Feilitzsch Arthur*, *Dániel Gábor*, dr. *Erödi Béla*, dr. *Hankó Vilmos*, *Dobieccký József*, *Radnoti Dezső*, *Pohány Zoltán*), Máramaros-Sziget: a Máramaros Vármegyei Múzeum-egyesület (dr. *Pap Tibor*, *Báthory József*), Miskolcz: a Borsód-Miskolczi Közművelődési és Múzeum-egylet (*Hidvégi Benő*), Nagybánya: a Múzeum-egyesület (*Schönherr Antal*, *Stoll Béla*), Nagyenyed: a Bethlen-Kolle-

gium (*Váró Ferencz*), Nyitra: Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (dr. *Janits Imre, Rákosi Jenő*), Pozsony: az Orvos- és Természettudományi Társulat (dr. *Ortvay Tivadar*, dr. *Pantocsek József*), Serajevo: Bosnisch-Herzegovinisches Landes-Museum (*Constantin Hörmann*), Sofia: Museum A. *Dobrusky*, Dr. *Paul Lederkühn*), Szombathely: a Vasvármegyei Kultur-egyesület (*Kárpáti Kelemen*), Temesvár: a Délmagyarországi Természettudományi Társulat (*Szmida Lajos*), Zürich: Schweizerisches Landes-Museum (*H. Angst*). E bejelentett képviselők egyrésze akadályozva volt a megjelenésben, viszont sok oly testület, intézet és gyűjtemény volt képviselve az ünnepélyen, mely nem küldött előzetes írásbeli értesítést. Így képviselve volt a magyar törvényhozás mindkét háza, a budapesti Tud. Egyetem, a József-műegyetem, a bécsi udv. levéltár, a M. Néprajzi Társaság, a szegedi Somogyi-könyvtár, Győr város múzeuma, Selmeczbánya város múzeuma, a váci Múzeum-egyesület, a Kassa városi múzeum, a bács-bodrog vármegyei történelmi- és régészeti társulat stb. Végül a kormány tagjai, közéletünk kiválóságai, a Széchényi-család tagjai és a hazai tudományos világ több kitünősége személyes meghívás alapján vettek részt az ünnepélyen.

A jubileum alkalmából a Nemz. Múzeumhoz 175 üdvözlő irat és távirat érkezett a világ minden részéből. Az üdvözlők között a legelső volt gróf *Lónyay Elemérné Stefánia* kir. hercegnő, a kit mély gyásza akadályozott meg a személyes megjelenésben.

Az ünnepély fénye és az egész művelt világnak élénk és megtisztelő érdeklődése a Magyar Nemz. Múzeum jubileumát a hazai kulturális élet legnevezetesebb eseményévé emelték, melynek kedvező hatásait nemzeti és tudományos életünkben bizonyára hosszasan érezni fogjuk.

ÉVNYEGYEDES JELENTÉS

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

1902. ÁPRILIS 1-TŐL JÚNIUS 30-IG.

I.

A nyomtatványi osztály anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 2073 db., ajándék útján 221 db., vétel útján 98 db., áttétel útján 15 db. nyomtatvánnyal szaporodott. Ezen felül köteles példány címén beérkezett gyászjelentés 1217 db., hivatalos irat 216 db., alapszabály 262 db., perirat 29 db., zárszámadás 1480 db., műsor 396 db., szinlap 2061 db., falragasz